

UOT-811.11-112

Səhifə: 25-29

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2026.1.25>

Lalə Qurbanova
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
filologiya elmləri doktoru, dosent
[*lala.qedirova@mail.ru*](mailto:lala.qedirova@mail.ru)

İNGİLİS DİLİNDƏ SÖZ VƏ TERMİNLƏRİN ALINMA PROSESİ

XÜLASƏ

İngilis dilində alınmaların tarixi və nəzəri aspektləri müxtəlif mərhələlərdən keçərək inkişaf etmişdir. Hər bir dildə olduğu kimi ingilis dilinin leksik sistemində müxtəlif dillərdən yeni sözlərin gəlməsində müxtəlif amillərin təsiri olmuşdur. Alınma sözlərin cəmiyyətin müxtəlif sahələrinə nüfuz edir və bu proses sosio-lingvokulturologiya ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, dilə yeni söz və terminlərin gəlməsi sosioloji baxımdan daima aktiv proses olub və dillərarası əlaqə bu prosesin inkişafının dinamikasını daha da artırır. Alınmaların dilə keçməsinə rol oynayan bir çox sosial faktorlarla bərabər müxtəlif lingvistik amillər də təsir edir. Alınma söz və terminlər dilə ya şəxsi maraq olaraq yersiz gətirilir, ya da ehtiyacdan gəlir. Qloballaşan dünyada insan faktorunun dünyəvi inkişafının xüsusi mərhələsi kimi ingilis dilində alınmaların statistik hesablamasının aparılmasında korpus dilçiliyindən istifadə edilir. Alınmalar keçdiyi dilin xüsusiyyətlərinə formal və funksional olaraq uyğunlaşır. Alınma söz və terminlər keçdiyi dilin morfoloji, fonetik və leksik-semantik səviyyələrinə uyğunlaşaraq işlədilir.

Açar sözlər: *şəxsi alınmalar, dillərarası əlaqə, lingvokulturologiya, nisbi alınmalar, hibrid alınmalar.*

Giriş: Dildə yeni söz alınma prosesi intralingvistik (dildaxili) və ekstralingvistik (dilxarici) amillərin təsiri nəticəsində dillərarası uzunmüddətli əlaqələr nəticəsində baş verir.

“Dillərarası əlaqə müəyyən bir zaman ərzində dillərin bir-birinə təsir etməsinə şərait yaradır və bu təsirin nəticəsində bir dildən digər dilə sözlər keçir. Tarixi boyu ingilis dilinə qədim nors, fransız, latın, hətta müstəmləkə dillərdən sözlər keçmişdir. İngilis dili kimi bir dilin digər dillərdən söz götürməsinin səbəbləri çoxşaxəlidir” [2].

İngilis dilində alınmaların statistik hesablamaları hər zaman aktual olaraq qalır, çünki bu dilə dünyanın bir çox dillərindən (latın, fransız, alman, italyan, ispan, holland, skandinaviya, yapon, ərəb, portuqal, sanskrit, rus, maori, hind, ivrit, fars, malay, urdu, irlandiya, afrikaans, yidiş, çin, türk, norveç və s.) sözlər keçməkdədir. Dillərin leksik sistemində müxtəlif dillərdən gələn sözlərin tezliyini və nisbətini müəyyən etmək üçün korpus dilçiliyinin metodlarından və üsullarından istifadə olunur. Burada əsas olaraq sözün işlənmə tezliyinin təhlili (mətn daxilində müxtəlif dillərdən alınan sözlərin necə işlənməsini və yayılmasını hesablayır) və reqressiya üsulundan (bir və ya bir neçə asılı olmayan dəyişənin digər asılı dəyişənə təsirinin statistik analiz üsulu) istifadə olunaraq statistik hesablama aparılır, ancaq bu cür statistik hesablamalarda da ehtiyatlı olmaq lazımdır. Çünki, dilin leksik sistemi daima dəyişir və bu dəyişmələr alınmaların dildə hesab nisbətində birbaşa təsir edir. Korpus dilçiliyi məndə sözlərin və onların mənşəyi haqqında elektron olaraq məlumatlar toplayır və onları təhlil edən əsas üsullardan biridir. Alınmaların dildə bu cür hesablama apararaq təhlil edilməsi yeni və dəqiq konsepsiyaları da tənzimləyir.

“Korpus dilçiliyi, alınma sözlərin inteqrasiyasını müəyyən etmək, ölçmək və araşdırmaq üçün böyük, orijinal məlumat korporasiyalarından istifadə etməklə leksik alınmaları təhlil etmək üçün empirik, məlumatlara əsaslanan metodlar təqdim edir. Bu, metodlar tədqiqatçılara alınma

sözlərin tezliyini, kontekstdən asılılığını və struktur uyğunlaşmasını izləməyə, danışığ və ya yazılı dildə istifadədə dil təmasını öyrənməyə imkan verir” [9].

Linqvistik-leksik və sosial faktorlar dilə yeni sözlərin gəlməsində böyük rol oynayır. Zaman keçdikcə müxtəlif sistemli dillərarası əlaqələrin genişlənməsi dillərin müxtəlif aspektlərdən bir-birinə təsir etməsinə də şərait yaratdı. Dillərarası əlaqə söz alma dinamikasını sürətləndirir və yeni sözün işlənmə sferasının genişlənməsinə şərait yaradır.

Sevinc Şükürlü qeyd edir ki, “Alınma sözlər dillərarası mədəni əlaqələri, tarixi hadisələri və qarşılıqlı sosial əlaqələri özündə əks etdirir və beləliklə, dilin dinamik təkamülünə töhfə verir”[5].

Yeni sözün yaranması bir tərəfdən dünyada baş verən elmi-tərəqqini əks etdirir. Dildə yaranan hər bir yeni söz mənsub olduğu cəmiyyətdən xəbər verir və onun ictimai-mədəni, sosial-siyasi vəziyyətini tanıdır. İngilis dilinə yeni sözlərin keçməsi müxtəlif dövrlərə təsadüf edir. Bunlardan əsası sosial-mədəni əlaqələrin yarandığı dövrə təsadüf edir. Xüsusilə, sıx mədəni əlaqələrin olduğu zamanlarda dildən dilə yeni sözlərin keçməsi prosesi kəskin şəkildə artmışdır. Məsələn, eramızdan əvvəl 8-ci əsrdə Normanların ingilis dilinə təsir etməsi ilə bağlı bu dildən ingilis dilinə çoxlu sözlər keçmişdir. Bundan başqa orta əsrlərdə Ərəbistanda baş verən elmi inkişaf nəticəsində də ingilis dilinə yeni sözlər keçmişdir. İngilis dilinə latın mənşəli sözlərin keçməsi İngiltərə tarixində baş verən üç hadisə – Roma hakimiyyəti, İngiltərəyə xristianlığın yeridilməsi və intibah dövrünün mədəni inkişafı ilə bağlıdır. İngilis dilinə fransız dilinin təsiri isə fransız hökumranlığı dövründə başlamışdır, o zaman ingilis dili inkişaf etməmişdir, buna görə də o dövrdə fransız dili uzun müddət İngiltərənin rəsmi dili sayılırdı və ölkə ikidilli kimi qeyd edilirdi. Norman hökumranlığı dövründə fransız dili insanların danışdığı ingilis dilinə böyük təsir göstərirdi və fransızlar qədim ingilis dilindən sözlər götürərək danışmağa başladılar, bu orta ingilis dili dövrünə təsadüf edilir. İngilis dilindən götürülən sözlərdən istifadə edən normanlar zaman keçdikdən sonra əsl fransız dilində danışa bilmədilər, çünki onların nitqi fransız və orta ingilis dilində olan sözlərin qarışığından ibarət idi. İngilis dili bu dövrdən inkişaf etməyə və ingilis sözləri fransız sözlərini dildən sıxışdıraraq çıxarmağa başladı.

Belə ki, alimlər alınmaları sistemli şəkildə təhlil edərkən, bu dil hadisəsini təkcə leksik səviyyədə deyil, həm də söz yaradıcılığı səviyyəsində özünəməxsus şəkildə daha çox özünü büruzə verdiyini və dildə söz yaradıcılığını linqvokulturologiya ilə bağlı olduğunu deyirlər.

Yeni sözün alınması digər tərəfdən də həmin cəmiyyətin inkişafını göstərir ki, yeni sözlər həmin dildən götürülür və o sözə ehtiyac olan dilə keçir. Tarixi keçmiş göstərir ki, ingilis dili qədim fransız, yunan, ərəb, rus, latın və s. kimi bir çox müxtəlif dillərdən söz və terminlər almışdır. Məsələn,

Latın mənşəli: abdomen, anatomy, area, capsule, compensate, expensive, fictitious, gradual, habitual, meditate, notorious, orbit, peninsula, physician, ultimate, vindicate;

Fransız mənşəli sözlər: apostrophe, baguette, ballet, cabaret, chic, déjàvu, delegate, eau de toilette, elite, energy, gallery, gastronomy, liaison, literature, machine, magnificent, massage, menu;

Ərəb mənşəli: emir, jakir, gazelle, harem, mosque, myrrh, salaam, sultan, vizier, bazaar, caravan;

Rus dilindən keçən sözlər: apparatchik, borscht, perestroika, vodka.

Ümumiyyətlə, dildə alınmaların əsas səbəblərindən biri də həmin dildə olmayan hər hansı bir şeyi adlandırmaq üçün söz və ya termin olmamasından irəli gəlmişdir. Bu proses termin-söz almada asan üsullardan biridir, çünki yeni sözə ehtiyac olan zaman dilin söz bazasından yeni sözün götürülməsi çox nadir hallarda baş verir.

Alınmaların dilə gəlməsinin digər səbəblərindən biri də xarici ədəbiyyatların tərcüməsi zamanı işlədilər xarici sözlərin dilə gəlməsi və onun cəmiyyətdə işlədilməsi ilə baş verir. Ancaq xarici ədəbiyyatların tərcüməsində çox zaman dil qaydalarının pozulması baş verir. Belə sözlərin dildə işlənməsi keçiyi dilin leksik sistemini pozur və dilin özünə aid olan sözləri vurub sıradan çıxarır. Alınan yeni söz yeni leksik sistemin elementinə çevrilərək, həm fonetik (tələffüz) həm də leksik səviyyədə özünü göstərir.

“Alınma sözlər müxtəlif semantik kateqoriyalara bölünür və bu sözlər alınan dilin fonoloji sisteminə uyğunlaşır. Alınmalar barədə tədqiqatlardan aydın olur ki, alınma sözlərin fonoloji inteqrasiyasına morfoloji, sintaktik və ya semantik inteqrasiyadan daha çox diqqət yetirilmişdir”[3].

Alınmaların keçdiyi dildə mənimsənilməsi o qədər də asan olmur. Keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq alınmalar psixolinqvistik və koqnitivlik baxımdan öyrənilməyə başlandı. Burada əsasən məqsəd kimi ikinci dildən alınan sözlərin nitqdə istifadə edilməsi və onların qavranılmasının tədqiqi məsələləri nəzərdə tutulurdusa, digər tərəfdən isə yeni sözlərin mental proseslərlə əlaqəsi və emalı məsələsi araşdırılmağa başlandı.

V.D.Arakin alınma sözlərin mənimsənilməsini belə izah edir: “Alınmalar dilin fonetik, qrafik, morfoloji qanunlarına və onun semantik sisteminə qismən və ya tam uyğunlaşmasıdır” [7, c.259].

“Terminologiya sahəsində ortaya çıxan nəzəriyyələr təsviri xarakter daşıyır, terminlərin sosial, kommunikativ və koqnitiv aspektlərinə diqqət yetirilməsi məsələnin koqnitiv əsasları olduğunu təsdiqləyir. Ümumiyyətlə, yeni yaranan nəzəriyyələr və elmi anlayışların işarəsi olan terminlər terminologiya sahəsində idrak dəyişikliyi məsələsini ortaya qoyur”[1].

Alınmalar keçdiyi dilin leksik vahidlərinə yeni sinonim söz kimi də işlənə bilir və belə ki, alınma sözlər baza dildən əlavə xüsusiyyətlər qazana bilir. Yeni sözün dilə gəlməsi bir neçə dil prosesindən-transkripsiya, transliterasiya və kalka üsullardan keçərək qəbul edilir. Transkripsiya fonetik üsul olub sözün başqa dilə keçdiyi zamanı səs formasının qorunub saxlandığı bir prosesdir və bəzən söz keçdiyi dilin fonem sisteminə uyğun olaraq dəyişir. Transliterasiya isə fonetik üsul olub yeni sözün keçdiyi dilin fonetik və qrafem qaydalarına uyğun olaraq dəyişir. Kalka üsulu sözün və ya ifadənin assosiativ mənasının və struktur modelinin qəbul edildiyi söz alma üsuludur.

S.V. Grinev [8] alınmaları bir neçə növə bölür, onlardan birincisi baza dildə olduğu kimi alınan sözlər – bura leksik alınmalar, formal alınmalar və morfoloji yolla düzələn alınmalar aid edir. İkinci isə kalka yolu ilə alınan sözlər – buraya yeni sözün yaranması, frazeoloji birləşmə və semantik yolla yaranan alınmalar aiddir. Üçüncü isə qarışıq alınmalardır, bura hibrid (qarışıq) və yarı alınmalar aiddir ki, alınan leksemlərin bir hissəsinin alındığı, digər hissəsinin isə tərcümə edildiyi qeyd edilir.

İngilis dilində yeni sözlərin yaranması müxtəlif dillərdən çoxlu sayda affikslər alınmaqla da yaranır. İngilis dilində çoxlu sayda müxtəlif dillərdən alınan affiksləri də vardır. Məsələn, latın və fransız mənşəli affikslər -anti, -re, -pro, -counter, -ism, -age, -able, -ous, -fy, -ize və s. –ism-journalism, professionalism, humanitarianism, activism, idealism, and romanticism; -ize-actualize, categorize, characterize, civilize və s.

N.N. Amasova deyir: “Alınmaları tam mənimsənilmiş, ixtisaslaşmış sahələrdə istifadə olunan, dilin öz keçmiş bazası hesabına yaranan yeni sözlərdir” və o, digər tərəfdən də alınmaları “başqa dildə olduğu kimi qəbul edilən sözlər, alınma morfemlərlə düzələn sözlər, kalka yolu ilə keçən və “nisbi alınmalara” və dilin inkişafı zamanı mənbə dildəki semantik əlaqəsini itirmiş alınmalara bölür [6, s. 68].

Yeni söz və terminlərin bir dildən digər dilə keçməsinin əsas səbəblərdən biri də iki və ya çox dil öyrənən insanların dilə yerli-yersiz xarici sözlərin gətirməsi ilə bağlıdır. Bu o deməkdir ki, bir şəxs öz ana dilinə öyrəndiyi xarici dildən yeni sözlər gətirir və ondan asılı olmayaraq xarici sözləri nitqində işlədərək istər istəməz cəmiyyətdə yayılaraq işlənməsinə səbəb olur. Bu kimi dilə gələn yeni sözlər hər kəs tərəfindən eyni dərk edilmir və asan mənimsənilmir. Buna görə də dilə gələn belə yeni sözlər işlənmə tezliyi o qədər də yüksək olmur və belə yeni sözlər şəxsi maraq daşdığı üçün tez unudulur.

Ümumiyyətlə, ingilis dilində yeni sözlərin alınması və onların işlənməsi hər kəs tərəfindən eyni qəbul edilmir və alınmaların çoxunun mənası çox vaxt orta səviyyədə ingilis dilində danışan insanlar üçün birbaşa aydın olmur. Buna görə də, alınma sözlər barədə fikirlər hər zaman mübahisəli olaraq qalmaqdadır. Alınmaların mübahisəli olmasının daha bir səbəbi onların kontekstdə hansı mənada işlədilməsindən ibarətdir. Yeni sözlər bəzən kontekstdən asılı olaraq müxtəlif mənalarda işlənir.

Alınmaların ən bariz səbəblərdən biri dildə olmayan, yeni anlayışları adlandırmaq üçün alınan sözlərdir. Bu proses dil tarixinin inkişafı boyu özünü göstərmişdir və yeni sözlər bir dildən digər dilə tələb nəticəsində keçmişdir. Dilin tarixi göstərir ki, dünya tarixində elmi-tərəqqi hansı dövlətlərdə daha çox inkişaf etmişsə, o dövlətin dilində yaranan yeni sözlər daha çox yayılmağa başlamışdır. Alınmalar dilə iki yolla, ya bir başa ya da başqa dillərin vasitəsilə keçir.

“Alınmalardan danışarkən birbaşa alınma ilə dolayı alınmanı bir-birindən ayırd etmək lazımdır. Əgər bir dil bir sözü birbaşa başqa bir dildən götürürsə buna birbaşa alınma deyilir, fransız dilindən *omelette-omlet* sözü ingilis dilinə bir başa keçmişdir. Lakin, bir söz bir dildən digərinə və sonra başqa dilə keçirsə buna dolayı yolla alınma deyilir, məsələn, e.g. *kahveh* (*Turkish*)>*kahva* (*Arabic*)>*koffie*>(*Dutch*)>*coffee* (*English*)-*kahveh* (*Türkçə*)>*kahva* (*Ərəbcə*)>*koffie*> (*Hollandca*)>*qəhvə* (*İngiliscə*) kimi dolayı yolla ötürülə bilər” [4].

Belə ki, alınmalar dolayı yolla bir dildən digər dilə keçdikdə söz keçdiyi birinci dilin dil qaydalarına uyğun dəyişərək ikinci dilə keçir və alınan söz keçdiyi ikinci dildə yenidən dəyişməyə məruz qalır, bu da ikili alınma adlanır. Dildən dilə bu proseslə keçən sözlər birbaşa keçən sözlərə nisbətən daha çətin anlaşılır.

Nəticə: İngilis dilində alınmaların bir dildən digər dilə keçməsi linqvistik faktorla bərabər sosial faktorlarla da sıx bağlıdır. Dildə alınmaların statistik-riyazi hesablamada korpus dilçiliyinin üsul və metodlardan istifadə edərək dəqiq nəticə əldə edilə bilər. Ancaq, qeyd etmək lazımdır ki, alınmaların dildə hesab nisbəti daima dəyişir, çünki beynəlxalq əlaqələr inkişaf etdikcə dildə işlədilən yeni sözlərin kəmiyyət və dəyişmə nisbəti də artır. Linqvistik olaraq dilə gələn yeni sözlər fonetik, morfoloji və semantik xüsusiyyətləri ya keçdiyi dildə olduğu kimi işlənir ya da keçdiyi dilin qaydalarına uyğun olaraq dəyişilərək istifadə edilir. Dilin leksik sistemində yeni sözlər keçərək bəzən sinonimlik yaratsa da zaman keçdikdən sonra alınan yeni söz ya leksik sistemdən çıxarılır ya da sinonimlik aradan qaldırılaraq dilin leksik fonuna yerləşərək alınma söz kimi işlədilir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Lalə Qurbanova Terminlərin məndaxili koqnitiv xüsusiyyətləri. file:///C:/Users/User/Downloads/term2024_1_27%20(9).pdf
2. Eva Maria Nunneman Borrowing in the English Language <https://ru.scribd.com/document/686775576/Lecture-7>.
3. Jeanine Treffers Daller Borrowing. https://centaur.reading.ac.uk/20665/1/Borrowing_final.pdf
4. Katamba Francis English Words. https://pasca.uns.ac.id/s3linguistik/wpcontent/uploads/sites/44/2016/10/Francis_Katamba_English_Words.pdf
5. Sevinj Shukurlu The Role of Borrowed Words in the Development of the English. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/102639/ssoar_pos-2025-4-shukurlu-The_Role_of_Borrowed_Words.pdf?sequence=1
6. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 218 с.
7. Аракин, В. Д. Очерки по истории английского языка. М: Просвещение, 2015. 348с.
8. Гринев-Гриневиц, С. В. Терминоведение : учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений. М: Издательский центр «Академия», 2015. 304 с.
9. <https://www.google.com/search?q=corpus+linguistics+and+borrowing&=&aqs=chrome.2.69i59i45018.5878143j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

Lala Gurbanova

The process of acquisition of words and terms in english

Summary

Borrowed words penetrate various areas of society, and this process is related to linguistic, lexical and social factors. Since the constant emergence of new words into the language is an active process, the study of the issue remains relevant. Due to the all-round development taking place in the world, the relationship between languages is also expanding, and this development further increases the dynamics of the word borrowing process in the language. The morphological method has a special role in the creation of new words in the language. Along with the above-mentioned facts, every person has the opportunity to use new words in the language, but the use of these words in the language is one of the issues that raises questions, because not every word borrowed into the language takes its place in the lexical system of the language. It is considered appropriate to conduct a statistical calculation of borrowings in each language, and the calculations are carried out using corpus linguistics. Borrowed words are formally and functionally adapted to the characteristics of the language they are used in, and they are also accepted as derived words. Borrowed words are used in accordance with the morphological, phonetic and lexical-semantic levels of the language they are used in.

Keywords: *personal borrowings, interlanguage contact, linguoculturology, relative borrowings, hybrid borrowings.*

Лала Курбанова

Процесс усвоения слов и терминов в английском языке

Резюме

Заимствованные слова проникают в различные сферы общества, и этот процесс связан с лингвистическими, лексическими и социальными факторами. Поскольку постоянное появление новых слов в языке является активным процессом, изучение этого вопроса остаётся актуальным. В связи с всесторонним развитием, происходящим в мире, расширяются и взаимоотношения между языками, что ещё больше увеличивает динамику процесса заимствования слов в языке. Морфологический метод играет особую роль в создании новых слов в языке. Наряду с вышеперечисленными фактами, каждый человек имеет возможность использовать новые слова в языке, но использование этих слов в языке является одной из проблем, вызывающих вопросы, поскольку не каждое заимствованное слово занимает своё место в лексической системе языка. Считается целесообразным проводить статистический подсчёт заимствований в каждом языке, и эти подсчёты проводятся с использованием корпусной лингвистики. Заимствованные слова формально и функционально адаптированы к особенностям языка, в котором они используются, и также принимаются в качестве производных слов. Заимствованные слова используются в соответствии с морфологическим, фонетическим и лексико-семантическим уровнями языка, в котором они употребляются.

Ключевые слова: *персональные заимствования, межъязыковые контакты, лингвокультурология, релятивные заимствования, гибридные заимствования.*

Çapa tövsiyə edən:

AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Rayçılar:

*professor İ.Məmmədli
professor N.Seyidəliyev*